

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМПОНЕНТНОЇ СТРУКТУРИ МЕХАНІЗМУ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН З ПОЗИЦІЇ АКТИВІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

АНОТАЦІЯ. У статті на основі структурно-функціонального аналізу досліджено будову механізму модернізації соціально-трудомих відносин з позицій активізації соціального капіталу. розглянуто функції та дисфункції, імперативи та структурні компоненти механізму. здійснено порівняння структури чинного механізму регулювання соціально-трудомих відносин і механізму модернізації цих відносин.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: соціально-трудомих відносини, соціальный капітал, механізм модернізації, функціональні імперативи, структурні компоненти.

АННОТАЦІЯ. В статье на основе структурно-функционального анализа исследовано строение механизма модернизации социально-трудовых отношений с позиций активизации социального капитала. рассмотрены функции и дисфункции, императивы и структурные компоненты механизма. осуществлено сравнение структуры действующего механизма регулирования социально-трудовых отношений и механизма модернизации этих отношений.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: социально-трудовые отношения, социальный капитал, механизм модернизации, функциональные императивы, структурные компоненты.

ANNOTATION. In article the structure of social-labor modernization mechanism from a social capital activation position is investigated by structural-functional analysis. functions and disfunctions, imperatives and mechanism structure components is also examined. comparison of current social-labor relations mechanism structure and modernization mechanism of this relations is performed.

KEY WORDS: social-labor relations, social capita, modernizations mechanisms, functional imperatives, structural components.

Постановка проблеми. Ефективність модернізації соціально-трудомих відносин (далі — СТВ) значною мірою визначається обґрунтованістю і збалансованістю відповідного механізму та його адекватністю завданням переведення цих відносин у постіндустріальний формат, надання їм нової якості, створення інституційних умов забезпечення гідної праці, узгодження економічних інтересів суб'єктів соціально-трудомих відносин, забезпечення продуктивної зайнятості, соціальної злагоди й стабільності на основі активізації соціального капіталу. При цьому чинний механізм регулювання СТВ має у своїх арсеналах лише ті інструменти, які успішно використовувалися у епоху ринкової трансформації економіки,

однак вони сьогодні можуть стати не лише неефективними, але й контрпродуктивними, зокрема, відносно формування соціального капіталу як розвитку сталої ефективною соціальноорієнтованою економіки та розбудови демократичної держави.

Аналіз останніх джерел чи публікацій. Результати комплексного дослідження різних проблем функціонування соціально-трудова відносин висвітлені в працях С. І. Бандура, І. Ф. Гнибіденка, О. А. Грішної, В. М. Данюка, Т. А. Заяць, Т. М. Кір'ян, А. М. Колота, Е. М. Лібанової, Л. С. Лісогор, В. М. Новікова, В. В. Онікієнка, І. Л. Петрової, Т. П. Петрової, М. В. Семикіної.

За наявності значних теоретичних розробок недостатньо обгрунтованим залишається механізм модернізації СТВ з позицій виконуваних ним функцій і нагальності активізації соціального капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «механізм» досить часто застосовується в різних сферах життєдіяльності. Враховуючи це, не можна не погодитися з висловленням французького вченого А. Кульмана, який відзначав існування величезного числа механізмів [5].

З метою забезпечення функціональної ефективності модернізації СТВ до основу дослідження побудови її механізму слід покласти структурно-функціональний аналіз, зміст якого складає вивчення ролі й місця в ньому структурних компонентів — інструментів модернізації СТВ (структурний підхід) у комбінації з виконуваними ними функціями (функціональний підхід). У цьому плані з урахуванням наявних досліджень (напр., [6, с. 22—24, 92; 5, с. 13—14; 9]) механізм модернізації СТВ можна розглядати крізь призму двох підходів:

- за першим, цей механізм являє собою узгоджену сукупність елементів, основних інститутів, форм, методів, важелів цілеспрямованого впливу, які забезпечують реалізацію завдань модернізації СТВ та які мають вхідні посилення і результируючу реакцію. За цим підходом механізм суб'єктивний за своєю природою, оскільки він містить і базисний економічний, і надбудовний не-економічний інструментарій;

- за другим підходом, це певна система способів і форм прояву об'єктивних суспільно-економічних законів, закономірностей і функцій у площині модернізації СТВ, які реалізуються через об'єкт-суб'єктні взаємозв'язки, взаємодії та взаємовпливи та які опосередковують ці відносини. З цієї точки зору механізм об'єктивний, оскільки він реалізує суть виробничих відносин, суть об'єктивних законів та функцій СТВ.

Виходячи з наведеного, можна стверджувати поліструктурність будови механізму модернізації СТВ, у якій доцільно виділити:

- компонентну структуру (компонент — лат. *component*, той, що складає — різновид, складова частина чогось, складник), яка акумулює упорядковану певним чином сукупність засобів управлінського, суб'єктивного впливу;

- функціональну структуру механізму (функція системи — лат. *functio* — здійснення, виконання) — діяльність, роль об'єкта в рамках деякої системи, робота, що виконується органом, організацією; роль, значення чого-небудь), котра представляє собою складові, які спрямовані на забезпечення виконання механізмом його визначених функцій щодо модернізації СТВ.

Спираючись на структурно-функціональний аналіз, можна виокремити такі генеральні функції й підсистеми механізму модернізації СТВ:

- регламентуюча функція — він має забезпечити регламентацію процесів модернізації, правову захищеність і обґрунтованість СТВ, їх адаптацію до змін в умовах економічного зростання та зростаючих потреб населення. Їй відповідає нормативно-правова функціональна підсистема;

- інституціональна функція — має забезпечити створення організаційної основи забезпечення реалізації відносин, які формують соціально-трудоий базис модернізації економіки та своєчасного регулювання ринку праці; організаційне забезпечення взаємодії усіх суб'єктів СТВ з метою їх модернізації. Функціональна підсистема — організаційно-інституційна;

- дистрибутивна функція — механізм має створити економічні умови відтворення простору ринку праці в необхідних пропорціях і масштабах як середовища модернізації СТВ, коригування руху робочої сили та робочих місць відповідно до поточного і перспективного сукупного попиту та сукупної пропозиції робочої сили. Функціональна підсистема — фінансово-економічна;

- функція трудових ресурсів — механізм має сформувати умови розширеного відтворення робочої сили з бажаними характеристиками та структурою, забезпечити соціально прийнятний рівень вартості трудових ресурсів. Реалізація функції забезпечується функціональним блоком соціально-економічних методів;

- функція соціалізації — будучи зорієнтованою на соціальний прогрес, передбачає забезпечення соціальної стабільності модернізації, цивілізованим шляхом, соціально справедливою та соціально ефективною розподілу результатів модернізації та підтримку соціально прийнятної балансу економічних інтересів суб'єктів СТВ у процесі її здійснення, а також забезпечення їх соціально-відповідальної поведінки. Цій функції відповідає соціалізаційна функціональна підсистема.

Виокремленим функціональним підсистемам відповідають визначені структурні компоненти досліджуваного механізму, тобто інструменти модернізації СТВ і форми, в яких вона здійснюється.

Якщо ж порівнювати побудову механізму модернізації СТВ та чинного механізму регулювання СТВ, який має ринково-адаптаційний характер (табл. 1), то можна відмітити деяке співпадіння, яке насамперед стосується наповненості структурних компонент: механізм модернізації СТВ має комбінувати новітні модернізаційні інструменти, носії інноваційності, з носіями наступності, спадковості, тобто поточними ринковими інститутами й інструментами регулювання цих відносин, які одночасно відповідають вимогам інноваційного розвитку та без збереження яких новітні засоби відторгатимуться національною економічною системою, мінімізуючи ефективність реформ.

Що ж до особливостей кожного з механізмів, то вони обумовлені специфікою викликів і завдань етапу суспільно-економічного розвитку, яким відповідають імперативи кожної функціональної підсистеми.

У цьому плані ми вважаємо доцільним, з урахуванням позиції Р. Мертона [1, с. 393—461], виокремлювати не лише явні, очікувані та передбачені, функції (спільні для обох механізмів), але й специфічні для кожного механізму латентні функції, але й функціональні альтернативи — дисфункції, обумовлені мінливими координатами визначеного соціально-економічного простору та часового діапазону, в якому розгортається функціонування ринку праці, та які є джерелом соціальної нестабільності й напруженості та відхилення від бажаних траєкторій розвитку СТВ.

Наразі серйозною перешкодою на шляху модернізації економіки України є загострення проблем реалізації економічних інтересів основних суб'єктів СТВ та ігнорування економічних інтересів найманих працівників і їх економічна залежність у сфері оплати праці та інші ознаки усталеного поширення соціального демпінгу на ринку праці в Україні; проблеми інституціональної недостатності державного впливу на стан СТВ, а також соціальної нерівності та напруженості. Варто підкреслити, що в Україні, де держава звичай відіграла домінуючу роль у регулюванні соціально-трудомих відносин, сформувалася чітка тенденція до визначеного ослаблення державних регулюючих впливів, і наразі участь держави у пріоритетних напрямках регулювання ринку праці є невиправдано низькою. Відтак можна погодитися з висновком, що соціально-трудомих відносини, як реально існують в економіці України, більш адекватно відображають нову розстановку сил, місію соціальних партнерів, утім вони не забезпечують гармонізацію інтересів провідних сил суспільства та не створюють найсприятливіші передумови для стійкого розвитку соціально-трудомих сфери та економіки в цілому [7, с. 8].

**ВДМІННОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОМПОНЕНТНОЇ
СТРУКТУРИ МЕХАНІЗМУ ЧИННОЇ МОДЕЛІ СТВ
І МЕХАНІЗМУ МОДЕРНІЗАЦІЇ СТВ**

Функціонально — компонентні ознаки	1	2	3
Функціональні імперативи	Чинний механізм регулювання СТВ (модель СТВ — ринково-адаптаційна) ключовий чинник формування — ринкова трансформація економіки	Механізм модернізації СТВ (модель СТВ — інноваційна) ключовий чинник формування — глобалізація економіки та перехід до інноваційної моделі економічного зростання	
Структурні компоненти	законодавчий супровід ринкових трансформацій та визначення правил діяльності для суб'єктів СТВ в умовах ринку	формування «правового поля» взаємодії між механізмом дії сучасних глобальних закономірностей і механізмом реалізації економічних інтересів суб'єктів СТВ; гармонізація національного трудового законодавства щодо загальноприйнятих міжнародних стандартів	
Дисфункції (наявні/можливі)	норми Конституції України, Кодекс законів про працю України та інші нормативно-законодавчі акти, що регламентують СТВ ще з радянських часів та їх доповнення новими актами для заповнення законодавчих прогалин ринкового формування СТВ. Міжнародні угоди та ратифіковані Україною конвенції МОП.	норми Конституції України; Кодекс законів про працю України та інші нормативно-законодавчі акти, тобто принципово нові акти, які відповідають кращим новітнім світовим стандартам у сфері праці та мають утворити цілісно — системні законодавчі засади функціонування СТВ в умовах глобальної постіндустріальної економіки	

1	2	3
<i>Організаційно-інституційна функціональна підсистема</i>		
Функціональні імперативи	організаційне формування інфраструктури ринку праці та розвитку людських ресурсів; імплементація ринкових інституцій; організаційна оптимізація трудових потоків на ринку праці	забезпечення гнучкості СТВ, децентралізація трудової діяльності та взаємодії усіх інституцій ринку праці з метою його збалансування та переведення на постіндустріальні засади функціонування
структурні компоненти	створення недержавних структур у сфері зайнятості; інфраструктури та спеціальних служб контролю за виконанням програм; організаційні регламенти, постанови, методичні документи, накази, посадові інструкції, графіки робочого часу й відпочинку тощо; системи моніторингового та аналітичного забезпечення; угоди, колективні договори; система нормативів, що регулюють СТВ (споживчі, розподільчі, нормативи розвитку матеріальної бази соціальної інфраструктури, економіко-екологічні нормативи тощо)	кодекси корпоративної поведінки та система загальних для усього персоналу ціннісних норм; KPIs, норми і правила використання трудових ресурсів в організаціях; атипові форми зайнятості (технології позикової праці; строковий договір, часткова зайнятість, «субсидовані робочі місця»); мережеві та дистанційні форми менеджменту персоналу; процесуальні, структурні та змістовні стандарти колективних договорів й угод; система нормативів, що регулюють СТВ, організаційні регламенти, постанови тощо
Дисфункції (наявні/можливі)	інституціональна недостатність державного впливу на стан СТВ; відсутність ефективного механізму реалізації конкретних документів; підпорядкування експліцитних інститутів — норм, імплементованих у вітчизняну практику, імпліцитним	відсутність ефективного механізму реалізації міжнародних стандартів; гранична лібералізація інститутів — норм; жорстке нав'язування суспільству західних цінностей та втрата національної трудової культури
<i>Фінансово-вартісна функціональна підсистема</i>		
Функціональні імперативи	ринкова трансформація економічного простору та формування доцільних основних територіально-галузевих параметрів сфери зайнятості	формування інноваційного типу економіки як основи досягнення довгострокової й адаптивної ефективності ринку праці та його глобальної конкурентоспроможності

Продовження табл. 1

1	2	3
Структурні компоненти	дотації; пільги, державне замовлення; амортизаційні, податкові, кредитні важелі, інвестування та інші важелі опосередкованого впливу переважно макrorівня — спрямовані на ринково макроефективні ВЕД та демпфування ринкових ризиків для відсталих/депресивних регіонів	Кредитно-інвестиційні, податкові, державні субсидії й сти-мули, спрямовані на формування нового технологічного укладу, створення високотехнологічних робочих місць, місць для виробничого навчання та підготовки висококваліфікованих працівників; співфінансування програм соціального партнерства
Дисфункції наявні/можливі	згортання бюджетних витрат; гранична комерціалізація функціонування соціально ефективних ВЕД; кон'юнктурні дисонанси фінансового забезпечення	перенесення відповідальності за фінансування модернізації на мікрорівень; закріплення спеціалізації окремих територій на застарілих ресурсомістких виробництвах
<i>Соціально-економічна функціональна підсистема</i>		
Функціональні імперативи	ефективне використання та забезпечення конкурентоспроможності трудових ресурсів з метою підвищення прибутковості виробництва;	ефективне та якісне функціонування робочої сили в нових умовах розвитку економіки; стимулювання економічної активності та підвищення конкурентоспроможності робочої сили; імперативи конкуренції гідної праці
Структурні компоненти	Державне регулювання оплати праці; прожитковий мінімум; мінімальна оплата праці; внутрішньогалузева диференціація тарифної оплати праці працівників; прогресивне оподаткування; активні програми сприяння зайнятості; соціальні допомоги; інструменти підвищення професійно-кваліфікаційного рівня сукупної робочої сили; інструменти соціального страхування; соціальне забезпечення, соціальної допомоги та соціальної підтримки	державне регулювання оплати праці; диференціація заробітної плати; участь найманих працівників в прийнятті управлінських рішень та програми їх наділення виробничими активами; участь у розподілі доходів; схеми ротації працівників; розширення повноважень персоналу; персоналізація й монетизація соціальних пільг; зменшення прогресивної оподаткування; «базове соціальне забезпечення» для незаможних груп робочої сили; інструменти внутрішньофірмового навчання

1	2	3
Дисфункції (наявні/можливі)	низька продуктивність зайнятості; зрівнялівка, позаекономічний примус до праці; зде-шевлення робочої сили як чинник прибутковості економіки	комерціалізація систем нагородження нових знань та відтворення робочої сили; асиметрія відтворення робочої сили за кон'юктурою ВЕД та професійними когортами; соціальне розшарування
<i>соціалізаційна функціональна підсистема</i>		
Функціональні імперативи	захищеність економічно активного населення перед факторами ринкового ризику; до-тримання норм соціальної справедливості в умовах ринкових змін; розвиток соціального партнерства	формування продуктивного соціального капіталу та його активізація; розвиток соціального діалогу на усіх рівнях як чинника запобігання суспільним конфліктам в сфері праці і узгодження основних інтересів суб'єктів СТВ
Структурні компоненти	формування нових інститутів соціального партнерства (соціальні ради, міжнародні об'єднання профспілкових організацій та ін.); укладання угод (генеральної, галузевих); колективних договорів та індивідуальних трудових угод); засоби та форми трипартизму та двопартизму;	форми та засоби соціальної відповідальності бізнесу; інструменти самоідентифікації соціальних партнерів; прийняття єдиної системи понять, засвоєння спільної мови спілкування суб'єктів СТВ; форми регулярних контактів та узгоджень інтересів роботодавців та працівників; інструменти та форми соціального діалогу в сфері праці; практики соціальної роботи замість соціальних прав; інструменти політи-чеського включення («позитивної дискримінації»); спеціальні режими захисту для «нових бідних», «виключе-них», «соціально неадаптованих»
Дисфункції (наявні/можливі)	формалізація соціального партнерства; до-минування в соціальному партнерстві національного (макро-) рівня; державно-патерналістський тип СТВ; соціальна нерівноцінність партнерів СТВ	імітаційний характер, формалізація, підміна соціального діалогу між основними суб'єктами СТВ моно-логом держави (роботодавців); соціальна нерівноцін-ність партнерів СТВ; перене-сення відповідальності за соціальний діалог на мікрорівень; усунення дер-жави від виконання ролі партнера в СТВ

Отже, модернізація економіки країни позбавлена необхідної суспільної підтримки і ринкові стратегії економічного розвитку, засновані на абсолютизації ринкового фундаменталізму і домінуванні в сфері праці «права сильнішого», мінімізації державного регулювання економіки та скороченні соціальної функції держави, є неприйнятними. Тому своєчасним і важливим є висновок А.Колота, що «світ праці» змінився на наших очах, що потребує кардинальних змін у структурі інститутів, які діють на цьому «полі» та інструментарії, яким вони мають володіти» [3, с. 10].

Зазначене актуалізує безконфліктний, цивілізований шлях запобігання соціальним потрясінням та досягнення соціальної злагоди. У цьому плані для України корисним є запозичення досвіду сучасних європейських суспільств щодо розвитку різноманітних форм соціальної демократії, зокрема, соціального діалогу на ринку праці [4, с. 151—165], що сприятиме активізації соціального капіталу та досягненню соціальної справедливості як обов'язкової умови встановлення загального і міцного миру, що наголошено в преамбулі до Статуту МОП [8]. Підставним є твердження, що соціальність держави не в «гіперсоціальному» бюджеті, а в соціальному діалозі, здатному вплинути на формування соціально орієнтованої економіки (високої ціни людської праці та умов зайнятості) [2, с. 76]. Воно підкреслює важливість соціального діалогу як системи інститутів, методів, важелів та процедур, покликаних підтримувати баланс інтересів сторін, а також як напряму модернізації теперішньої національної моделі соціального партнерства, недостатньо ефективною в умовах постсоціалістичної ринкової економіки і пояснює виокремлення автором функції соціалізації, латентної в період ринкової трансформації, та ключової — в період модернізації соціально-трудова відносин.

Висновки з проведеного дослідження.

Наразі очевидно, що у межах нинішньої моделі розвитку СТВ широкомасштабна інноваційна модернізація реального сектору національної економіки є неможливою і взятий курс на модернізацію СТВ вимагає системного перегляду і оновлення чинних функцій впливу на стан СТВ, а також відповідних інститутів і засобів у складі механізму регулювання, поєднаних з елементами ефективного державного регулювання. Очевидно, що досягнення бажаних орієнтирів не лише модернізації СТВ, а й економіки України залежить від того, наскільки є досконалими і керовани-

ми його механізми, належною — соціальною підтримкою проєктованих змін, а також наскільки дієздатні суб'єкти СТВ, та активним — соціальний капітал. Разом з тим необхідно урахувати, що процеси демократизації, здобутки у соціально-трудої сфері, забезпечення високого рівня соціальних стандартів для усього населення, а не окремих його груп, на які високорозвинені країни витратили за кілька століть, Україна має опанувати в максимальному стислі строки.

Література

1. Американская социологическая мысль: [Тексты: Перевод / Сост. Е. И. Кравченко]; Под общ. ред. В. И. Добренкова. — М.: Изд. Международного ун-та бизнеса и управления, 1996. — 560 с.
2. Давиденко В. Соціальний діалог: проблема досягнення стандартів Євросоюзу / В. Давиденко // Політичний менеджмент. — 2006. — № 2. — С. 67—77.
3. Колот А. М. Еволюція ролі держави та інструментарію її впливу на розвиток соціально-трудої сфери / А.М.Колот // Соціально-трудої відносини: теорія та практика: [зб. наук. праць / голова редкол. А. М. Колот]. — 2011. — № 1. — С. 1—14.
4. Колот А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: монографія / А.М. Колот. — К.: КНЕУ, 2010. — 251 с.
5. Кульман А. Экономические механизмы / А. Кульман; Пер. с фр. Е. П. Островской, Общ. ред. Н. И. Хрустальной. — М.: Прогресс-Универс, 1993. — 192 с.
6. Осипов Ю. М. Основы теории хозяйственного механизма / Ю. М. Осипов. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — 367 с.
7. Соціалізація відносин у сфері праці у контексті стійкого розвитку: монографія / [А. М. Колот, О. А. Грیشнова, О. О. Герасименко та ін.]; за ред. д-ра екон.наук, проф. А. М. Колота. — К.: КНЕУ, 2010.
8. Статут Міжнародної організації праці. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_154. — Заголовок з екрану.
9. Терон І. В. Теоретико-методологічні засади удосконалення населення І. В. Терон // Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. пр.: У 2 ч. / РВПС України НАН України, 2005. — Ч. 2. — 268 с. — С. 113—119.

Статтю подано до редакції 17.05.2012 р.